

Teoretický a metodologický význam kategorií »možnost« a »skutečnost« pro rozhodovací procesy velitelů

„Lidské vědomí objektivní svět nejen odráží, nýbrž jej i tvoří...“ (Lenin V. I., Spisy sv. 38, Praha 1960, str. 213). Poznat možnosti a oddělit je od nemožností, určit možnosti reálné a odlišit je od možností abstraktních, to je součástí odrážení objektivního světa. Přeměnit reálné možnosti ve skutečnost, vytvořit podmínky ke změně abstraktních možností na reálné a zabránit uskutečnění některých reálných možností, to je součástí tvoření světa.

K přeměně možností ve skutečnost dochází také ve specifické podobě ve vojenství. Vojenská teorie i praxe, má-li být vědecká, musí respektovat základní principy, kategorie a zákony marxisticko-leninské filozofie. Nevychází-li při zkoumání vojenské oblasti ze základních teoretických a metodologických východisek marxisticko-leninské filozofie, nutně ztrácí schopnost náležitým způsobem analyzovat věci a jevy vojenské oblasti, dospívá k jednostrannostem, chybám a omylům.

Předpokladem jakýchkoli rozhodovacích procesů, které mají být reagenty na konkrétně historickou, objektivní situaci, je poznání reálných možností pohybu a vývoje věcí, jevů, situací atd.

Co je reálná možnost?

Předně vyjadřuje tendence, směry vývoje nějaké skutečnosti nebo příčiny a podmínky, které existují a vedou k vytvoření nové skutečnosti. Je to budoucí, nerealizovaná skutečnost. Ale taková skutečnost, pro jejíž vznik již existují objektivní předpoklady a podmínky, nebo předpoklady a podmínky, které mohou být subjektem vytvořeny, a to v potřebném rozsahu a čase. V prvním případě stačí uskutečnit jen podnět k uvolnění působnosti podmínek a předpokladů k přeměně možnosti ve skutečnost, v druhém pak ještě navíc, a časově vzato předem, vytvořit dosud chybějící podmínky.

Ve sféře rozhodování je typičtější druhý případ.

Gnoseologické problémy nevznikají jen při odhalování reálných možností, ale především při rozlišování reálných a abstraktních možností nebo nemožností. Reálná možnost nebývá obvykle poznávajícím subjektu skryta. Je „jasná“. Ale obvykle taková „jasnost“ je až průzračná jednoduchost a jednoznačnost. Víme, že máme-li rozhodující převahu sil a prostředků, snadněji oceňujeme možnosti, než když ji nemáme. Vzdává-li se nepřítel, ustupuje-li, má-li rozvrácenou frontu, pak jsou reálné možnosti ve své poznatelnosti mnohým dostupné.

Abstraktní možnosti se „podbízejí“ naší poznatelnosti vždy nebezpečně. Jejich kvalitativní znak, totiž ještě nedozrálé potřebné podmínky, bývá někdy u mnohých zanedbán z důvodů jejich údajného nahrazení jinými faktory. Tak např.: nevíme, kde je nepřítel a co může dělat. Budeme ho pokládat za silnějšího a chytřejšího a tím se vyhneme nebezpečí podcenění. To je jeden z typických případů.

Abstraktní možnost vyjadřuje v dané konkrétně historické situaci takové tendence vývoje, které nejsou realizovatelné proto, že chybí některé nezbytné předpoklady a podmínky. Tím se odlišuje od reálné možnosti, ale i od nemožnosti. Vzniknou-li, nebo jsou-li vytvořeny chybějící předpoklady a podmínky, mění se abstraktní možnost v reálnou. Přeměna abstraktní možnosti ve skutečnost bez jejího vývoje v reálnou možnost, je fikce.

Gnoseologické aspekty přeměny možnosti ve skutečnost představují jednu rovinu řešených problémů. Zanedbatelná není ani oblast realizační.

a) Přeměna možnosti ve skutečnost má svou kvalitativní a kvantitativní stránku. Každá existující skutečnost je dynamická. Určuje, determinuje míru možných změn, pohybu a vývoje skutečnosti.

b) Při zkoumání možnosti realizace nemůžeme opomenout, že „dějiny tvoří masy“, že dějinná zákonitost se prosazuje prostřednictvím činnosti lidí, je lidské činnosti imanentní. Proto při analýze přeměny možnosti ve skutečnost musíme přihlížet k realizátoru možnosti — k subjektivnímu činiteli.

Existence objektivních podmínek je základem možné dějinné činnosti, která se stane skutkem díky aktivitě subjektu; ta je závislá na stupni jeho vývoje, jeho charakteru, vlastnostech apod. „Marxismus vychází z faktů a ne z možností. Marxista musí za základ své politiky brát pouze přesně a nesporně dokázaná fakta.“ (Lenin V. I., Spisy sv. 35, Praha 1962, str. 213.) Proto při rozhodovacích procesech musíme respektovat objektivní možnosti vývoje dané skutečnosti, ale také kvalitativní a kvantitativní stránky subjektivního činitele, možné alternativy jeho jednání i možné nahodilosti.

Vyjádření možnosti

Velmi názorně můžeme ukázat možnosti v rozsáhlé sféře základních taktických a operačních normativů. Po formálně jazykové stránce je jejich vyjádření různé. Vždy však v těchto případech jde jen o možnosti. Nezáleží proto na tom, zda přímo použijeme slova „může“ nebo uvedeme variantní řešení. I každé limitování číselných údajů použitím slov „do“ nebo „až“ je opět jen vyjádřením možnosti. Příklady můžeme uvést mnoho. Tak hned při formulování úlohy a místa útvarů a svazků v sestavě vyšších stupňů velení jde o typickou možnost. S tím souvisí pak i sestava jako taková, bez ohledu na stupeň velení. Neexistuje totiž ani jeden případ platný jednou provždy.

Nejen sestavu, ale i její kvalitativní a kvantitativní uspořádání (ukazatele), jako např. šířku a hloubku, či vyjádření hloubek úkolů pro útok, či tempa tohoto útoku, musíme vidět jako možnosti. Která z nich bude zvolena k tomu, aby byla přeměňována ve skutečnost, to záleží na konkrétních podmínkách situace.

Zásada, že použití sil a prostředků, jakož i způsoby vedení boje nesmí být šablonovitě, ale že jen tvůrčí přístup ke splnění každého bojového úkolu zaručuje úspěch, reaguje právě na tuto problematiku velice naléhavě.

Vyjádření normativů pomocí možností musíme chápat tak, že nemůžeme předem, bez ohledu na konkrétní situaci a podmínky, cokoli stanovit kategoricky a neměnně. Čím se situace ve skutečnosti bude více komplikovat, čím bude variabilnější a vágnější, tím více možností musíme připustit pro její řešení.

Známe např., že tanky představují nejúdernější sílu pozemních vojsk. Kdyby jejich možnosti použití vycházely jen z této jediné skutečnosti, pak by nebylo možné zaručit jejich správné použití. Z vysoké údernosti přirozeně vyplývá jejich použití v prvním sledu. Když však nepřihlédneme k rázu obrany druhé strany nebo terénu, pak tento „přirozený“ závěr bude mnohdy zcela chybný. Platit bude jen tehdy, budou-li existovat i jiné, další podmínky, nebo můžeme-li tyto podmínky předem sami vytvořit. Šablona „tanky vždy v prvním sledu“ nerespektuje skutečný stav konkrétní situace. Jako v případě tanků, je tomu tak v celé řadě případů dalších. Tak např. dělostřelecká příprava umožní průlom. Z toho ale nevyplývá, že ji budeme vždycky plánovat. Nepoužití dělostřelecké přípravy v konkrétní situaci umožní, vzhledem k překvapení, rovněž průlom.

Jak taktické a operační normativy, tak použití druhů vojsk, tvoří proto řadu možností. Ale i způsoby vedení boje nebo přechod od jednoho druhu bojové činnosti k jinému, to vše je sféra možností.

Vyjádření možností, fakt, že se s nimi počítá, je proto projevem hluboké znalosti problematiky, předvídání a předpokládání různé situace. Je ovšem také vyjádřením zobecněných zkušeností. Nemůžeme proto chápat variantní zásady či normativy jako projev nedokonalého poznání ne dosti přesvědčivě a jednoznačně tlumočeného, ale naopak právě jako projev znalosti a předvídání existence složité a rozporuplné skutečnosti.

Vztah možností dvou stran

Všechny jevy a procesy ve vojenství jsou vnitřně rozporné. Obsahují pozitivní i negativní momenty a vývojové tendence. Tyto tendence představují dva protikladné typy možností: možnost vzniku a uplatnění nového i možnost udržení starého a přežívajícího. Při řešení jakékoli problematiky musíme respektovat skutečnost, že každý jev a proces, podle svého obsahu a souvislosti s jinými jevy a procesy, obsahuje více možností, a to možností nestejněho řádu a významu.

Všimneme si protikladnosti možností, pro vojenství nejtypičtějších. Pomineme zatím oblast podmínek a předpokladů, které musí existovat proto, aby chom realizovali své možnosti, které stojí mimo zásahy nepřítele. I takové sféry totiž existují, i když se to zdá na první pohled nepravděpodobné. Jde např.

o kvalitu velitele jako jednu z podmínek realizace možností, o úroveň automatického plnění některých úkonů obsluh bojové techniky atd.

Nás bude nyní zajímat protikladnost vztahu vlastních možností a možností nepřítele. To co platilo obecně pro nás, platí v tomto smyslu i pro druhou stranu. Připomeneme zajímavou okolnost. I když nepřítel stojí ideologicky na zcela opačných pozicích, při řešení této problematiky, ať chce, nebo nechce, chce-li dospět ke správným závěrům, musí respektovat objektivní skutečnost. Tento přístup je sice živelný, ale je výrazem objektivní nutnosti. Nepřítel nemůže dost dobře jednat jinak a my to musíme předpokládat, nemáme-li ho podcenit.

Vraťme se nyní k možnostem druhé strany. Ze vztahu protikladných stránek skutečností, která má být přetvořena v jinou skutečnost vyplývá, že je třeba odstranit protiklad představovaný možnostmi druhé strany. Ty jsou hlavní překážkou, hlavním odporem, ale také jejich zmaření, odstranění či omezení, hlavním cílem našeho snažení. Ptejme se nejprve ve smyslu vztahu vědomí k objektivnímu světu, totiž: jak objektivní svět odrážet, poznávat?

Objektivní skutečností je to, že nepřítel disponuje určitými možnostmi. Chce je poznat ve stejném rozsahu a stupni pravdivosti jako my. Vychází i ze stejných podkladů jako my, mimo jiné k tomu potřebuje znát i druhou stranu a tedy tím i naše možnosti. Budeme předpokládat, že vše co se týká pouze jeho vlastní strany, zhodnotí správně (tak jako to předpokládáme my). Co však pozná z našich možností, nevíme a ani nikdy úplně vědět nemůžeme. Můžeme to jen odhadovat, předpokládat. Můžeme říci, že ví vše, z toho plyne řada možností; nebo že neví nic, to je druhá řada možností. Bohužel žádná z těchto premis není správná. Je to ničím nezduodněný předpoklad, který v prvním případě znamená totální přecenění, v druhém totální podcenění poznání možností. Mezi oběma chybami není žádný rozdíl, obě vedou k zhoubným důsledkům. Ostatně tyto předpoklady jsou jen abstraktní možnosti, které nikam nevedou. Stále existuje tedy problém, jak máme vědět, co o nás nepřítel ví?

Je-li poznání našich reálných možností a jejich posteriorní přeměna ve skutečnost závislá na poznání možností druhé strany (boj, operace, válka je dvoustranný proces), pak právě to je největším zdrojem omylů a nedokonalého poznání. Možnosti nepřítele jsou závislé na poznání našich možností. Složitost je v tom, že totéž platí i pro nás. Jedna reálná možnost je závislá na existenci reálné možnosti druhé strany. Stupeň vzájemného poznání tohoto faktu je u obou stran tím nejslabším článkem, který nemůžeme nikdy v dostatečné míře poznat.

Možnost — nemožnost

Význam rozdílů možností a nemožností nás zajímá z několika hledisek.

První představuje myšlenkové rozlišení jednoho od druhého v obecné rovině. Je to tedy stránka, která souvisí se správností, včasností, přesností a úplností našeho poznání.

Druhé hledisko se dotýká snahy vnutit druhé straně představu záměny možného za nemožné (ale i opaku).

Konečně třetí hledisko souvisí s nutně diferencovaným stupněm poznávání (informovaností) jednotlivých stupňů velitelské posloupnosti, kdy totiž méně

informovaný stupeň není a nemá být schopen v určité situaci rozlišit možné od nemožného.

Každý náš předpis předpokládá použití v něm uvedených zásad vzhledem ke konkrétním podmínkám. To je první vodičko, první „filtr“ k rozlišení možného od nemožného. Spolu s tím vystupují další nutné podmínky, platné v procesu vědeckého poznávání. Především je to požadavek postižení podstatných souvislostí. To znamená hledat a nacházet stránky kvalitativně určující danou situaci, a to bez ohledu na vnější momenty, které vcházejí do daného stavu. V tomto smyslu je to např. snaha být za každou cenu úspěšný, aktivní, optimistický atd. Poznání má naopak nést znaky kritičnosti, zdravé skepse, což předpokládá neustálé kladení otázek, které vylučují zdánlivě definitivní a vyčerpávající obsah právě přijatého hodnocení jevů. Marxovo životní krédo: „O všem nutno pochybovat“, vystihuje tento moment snad nejpřesvědčivěji.

Naše poznání má pak mít i systematický charakter, opřený o zachování zákonů dialektické logiky, posloupnost, plynulost a ne fragmentální postih a náhodně využívané poznatky jednotlivých částí a dílů skutečnosti. Všechny tyto požadavky by však nestačily k správnému oddělení možnosti od nemožnosti, kdybychom nerespektovali objektivní charakter našeho poznání.

Pomíjení požadavku objektivnosti je ve vojenství zvláště častým zjevem. To má mnoho příčin. Jednou je např. možnost a nutnost vytvářet podmínky uvědomělou činností, tedy činností subjektu. Tato možnost existuje a je nutné jí využít. Na druhé straně je však otázkou míry, do jakého stupně a rozsahu je to reálné a do jakého ne. Sama vůle, chtění, prosazování není tím nejspolehlivějším vodičkem. Záměnou subjektivních představ (opřených o voluntaristická hlediska) za reálnou možnost vytvoření potřebných podmínek, se velmi často porušuje objektivnost našich soudů. Porušování a nedbání požadavku objektivnosti je také způsobováno nesprávným využitím zkušeností, které v subjektu (ale i v kolektivech) přežívají jako vzpomínky na obdobné a kdysi úspěšně řešené úkoly, kdy přístup k poznání se řídí pouhými analogiemi či jinými často ošidnými metodami. Vyřazujeme-li či potlačujeme-li všechny aspekty, které jsou pro nás nepříznivé (ať se to děje z jakéhokoli důvodu), je to také jedna z cest, jak se spolehlivě odklonit od objektivnosti vědeckého poznání, v důsledku čehož zaměníme možnost s nemožností a naopak.

Snaha podsunout druhé straně možnost za nemožnost patří do stejného problémového okruhu. Tato činnost je snad vůbec nejsložitější v celém vojenství. Nejen že předpokládá naše přesné poznání a tedy rozlišení možnosti od nemožnosti, ale teprve ve způsobech vyvolání zdání u druhé strany se projeví konečný efekt. Zde rozlišujeme tři oblasti. První představuje snahu zatemnit naše možnosti (ale i skutečnost) tak, aby druhá strana měla neúplný obraz. V druhém případě pak jde o podsunutí obrazu nepřesného. Ve svém celku patří celá tato činnost do oblasti klamání, ale v těchto případech ještě nejde o nemožnosti. Teprve tehdy, podaří-li se nám vzbudit zdání o totožnosti možnosti s nemožností (nebo naopak), dostáváme se do sféry fikce — úplného oklamání nepřítelů. Tento třetí případ máme na mysli, hovoříme-li o významu možnosti a nemožnosti.

Je vhodné připomenout, že v oblasti klamání není vždy vhodné řídit se tezí: dle to, co nepřítel pokládá za nemožné. Tuto poučku zná i druhá strana a bude proto záležet na jedinečnosti situace, která zaručí oklamání a z toho plynoucí překvapení i jinými kombinacemi. Např. protože nepřítel předpokládá,

že se budu snažit udělat něco jiného (abych ho oklamal), právě proto to neudělám (a tím ho oklamu) atd. S přihlédnutím ke specifickým zvláštnostem našich potenciálních protivníků, kteří právě klamání považují za nedílnou součást své činnosti, musíme mít toto na paměti nejen při podsouvání našich možností za nemožnosti, ale i posuzování jejich možností a „nemožností“.

Problematiky možnosti a nemožnosti si všimneme ještě v třetím okruhu otázek, a to v souvislosti s informovaností různých stupňů velení. Zásada by měla být taková: na každém stupni je nutné odlišit možnosti od nemožností ve sféře působnosti tohoto stupně. Pokoušet se na nižším stupni o poznání těchto kategorií u vyššího stupně by nemělo být předmětem poznávací činnosti. Něco jiného je znát ideu, úkol, zámysl vyššího stupně, něco jiného je snažit se poznat co může a nemůže udělat. To se klade jako samozřejmost. Její nedbání nepřispívá ke správnému plnění stanoveného úkolu. Platí ovšem i obrácený vztah. Totiž přesněji řečeno může platit, pokud vyšší stupně jsou buď nedostatečně informovány o situaci nižších, nebo jsou, ale z různých důvodů tuto informaci pokládají za neobjektivní. Velkou úlohu, ale ne rozhodující, hraje serióznost obsahu předkládaných hlášení a osobní znalost situace na nižších stupních. Rozhodující je však zmíněné dodržování požadavků vědeckého poznání.

Úloha podnětu

Odhalit reálné možnosti vzniku nového jevu znamená analyzovat příčiny jeho vzniku. Příčiny vzniku daného jevu a podmínky jeho vzniku a existence zpravidla odhalujeme tak, že se obracíme do minulosti. V tomto smyslu uvažujeme i o současnosti jako o minulosti již vzniklých jevů. Přitom rozlišujeme mezi příčinou, která svým působením vyvolává účinek, tedy jiný jev a proces mezi podmínkami, které „doprovázejí“ působení příčin v prostoru a čase a umožňují nebo znemožňují vznik daného jevu a mezi podnětem.

Posuzujeme-li vývoj jako řetěz příčin a účinků, pak se neubráníme i předpokladu existence jistých jevů (příčin, podmínek a podnětů) v budoucnosti, které opět způsobují určité nové účinky. To je ostatně jediné možný přístup k realizaci zámyslu vedení boje či operace. V každém případě příčiny a podmínky časově předcházejí účinky; tedy realizaci možností.

V této souvislosti vyvstává problematika spojená s vymezením místa podnětu. Ve filozofické rovině není nutné mnoho vysvětlovat. Snad jen to, že i podnět je specifická podmínka, impuls, podmínka svým způsobem chápáná a charakterizovaná. Budeme-li aplikovat obecná vysvětlení, která se týkají podnětu, na vojenskou problematiku, musíme podat doplňující upřesnění.

Podnět se časově objevuje před účinkem. Důležité je vědět, že jej nevyvolává; je pouze vnějším, často nahodilým jevem. Podnět jako specifická podmínka není sám ve své jedinečnosti nutný, může totiž být i jiný. Existovat ale musí vždycky. Úlohu podnětu může sehrát nejružnější událost. Ve vojenské sféře může být podnětem k zahájení operace v určitém čase a prostoru např. počasí, nenadálá a neočekávaná změna mezinárodní situace, revoluční vystoupení lidových mas v týlu nepřítelů atd. Specifickým „podnětem“ ve vojenské oblasti je i rozkaz.

Rozkaz či nařízení k uskutečnění určitého úkolu má dvě stránky. První je obsahová; ta s podnětem nesouvisí, protože představuje výsledek poznávání možností a způsob jejich realizace. Druhá je iniciující, podnětná. Tato iniciující

stránka rozkazu nemá obecně zesilovací nebo zeslabovací vliv na přeměnu možnosti ve skutečnost. Nezáleží proto na tom, jak důrazně bude rozkaz formulován, kolikrát opakován atd., když jeho obsah nepostihne reálné možnosti. Vyskytuje se velmi často okřídlená věta: jaký rozkaz, takové splnění. To je typický projev tak zvané lidové moudrosti, která v sobě obsahuje i všechny chyby myšlení. Správnost této věty je pouze v tom a tehdy, odpovídá-li obsah rozkazu nebo jeho splnění reálným možnostem, objektivní skutečnosti. Hlasitý povel k odpálení nezpůsobí zničení cíle, neodrazí-li obsah povelu objektivní skutečnost.

Cesty k uskutečnění možnosti

Posuďme nějaké dvě reálné možnosti. Např. ty, které se týkají délky možné příští války. Jejich hlavních cílů může být dosaženo v poměrně krátké době, ale není vyloučeno, že toto dosažení bude vyžadovat dosti dlouhou dobu. Hned na začátku uvádíme, že nám nejde o snahu nějak kvantifikovat, o vymezení týdnů nebo měsíců. Jde o to, že obě možnosti jsou značně rozdílné; to plně vyhovuje tezi o vnitřní rozpornosti jevů (zde války) a o pozitivních a negativních vývojových tendencích v nich. Ve společenských jevech ostatně žádný zákon nevystupuje v nějaké krystalicky čisté podobě a mimo to nevystupuje jen jeden, ale celá řada zákonů. Z toho vyplývají i různé možnosti. V. I. Lenin v této souvislosti uvádí: „Abstraktně řečeno, nelze ovšem popírat, že bojová organizace může vést k nepromyšlenému boji, který může skončit porážkou, jež by vůbec nebyla nutná za jiných okolností. Avšak omezovat se na abstraktní úvahy v takové otázce nelze, neboť každá srážka s sebou nese abstraktní možnost porážky a není jiného prostředku zmenšit tuto možnost než organizovaná příprava srážky.“ (Lenin V. I., Spisy sv. 5, Praha 1953, str. 490.) Co platí vzhledem k výsledku srážky, platí i pro její možnou délku. Nad tím není třeba se pozastavovat, obě možnosti skutečně existují. Z jejich vzájemného střetávání se nakonec ve skutečnost přemění jen jedna. Co ovlivňuje tuto jedinou přeměnu, toto uskutečnění jediného?

Tak jako každý jev, má i délka války své příčiny. Ty poznáme však jen s určitou mírou přesnosti. Tím je dána první možnost různého časového průběhu. Víme i to, že vztah příčin a účinků ovlivňují jevy, za nichž vzájemné působení probíhá; to jsou podmínky. Jenomže podmínky mohou mít různý význam: jedny působení příčin brání (nebo mu napomáhají) a jiné vystupují stejným způsobem vzhledem k účinkům. V souvislosti s rozpornými tendencemi vývoje to není nic překvapujícího. Vcelku to zakládá druhou možnost různého časového průběhu války. Uskutečnit proto možnost krátkého průběhu války závisí na existenci určitých příčin jevů a potřebných podmínek, za nichž se tyto jevy vyvíjejí, a za druhé na tom, v jaké míře přesnosti tyto příčiny a podmínky známe a zda je vůbec známe.

Z připuštěných dvou krajních možností délky války v soudobých podmínkách vyplývá, že cokoli z výše uvedených faktorů může být zrovna tak dosaženo jako nedosaženo. Vědění o objektivních možnostech války znamená především znalost příčin vzniku a podmínek nové skutečnosti. Dodatečné poznání až na základě válečné zkušenosti je sice přirozené, ale aplikace takovýchto poznatků předpokládá především čas a někdy další prostředky. To už samo

o sobě nevytváří vhodné podmínky zvláště v takové válce, která se povede tak ničivými zbraněmi. Zbývá tedy předvídaní. Napoleon o tom napsal: „Zdá-li se, že jsem vždy na všechno připraven, je to tím, že dříve než něco podniknu, promyslím dlouho před tím všechny eventuality, které by mohly nastat. Co máme mluvit a dělat za těch či oněch okolností, jež se jiným zdají nepředvídané, nezjevuje mi nenadále a tajemně můj genius, nýbrž předchozí má úvaha.“ (Tarle I. V., Napoleon, Praha 1950, str. 17.)

Jediné, co by se dalo této myšlence vytknout, jsou „všechny eventuality“. Toho nelze nikdy dosáhnout. Přesto ale předvídaní aspoň jejich velkého počtu zaručuje nejlépe uskutečnění citovaného Leninova požadavku o organizované přípravě srážky. Význam předvídaní vyplývá ze snahy pojmut ty eventuality, které nám mohou zabraňovat v plnění stanoveného cíle a spolu s nimi pak i těch, které nám jej plnit ulehčí. Nejde však o nic jiného, než vlastně o rozvinutí kritičnosti poznání, které si vynucuje kladení otázek typu: „jak moje opatření (názory, ideje, zámysly) ob stojí za této předpokládané situace?“

Předvídaní není činnost postihující fantastické, ničím neodůvodněné předpoklady, ale naopak je to činnost, která se snaží postihnout co nejvíce reálných možností v jejich rozsáhlém komplexu souvislostí. Správně předvídat nemůžeme tedy tehdy, odtrhneme-li se od objektivní skutečnosti.

S. M. Štemenko v této souvislosti uvádí: „Co dovoluje vojevůdci, aby předvídal vývoj událostí? Je to za prvé znalost zákonů války a schopnost vyvodit podle nich závěry z údajů získaných rozbořením situace. Za druhé je to dobrá znalost nepřítele a umění vidět jednotlivé problémy z jeho hlediska; vojevůdce si v duchu představí, jaká rozhodnutí by na místě nepřátelského velitele udělal. A konečně je to znalost vlastních sil a prostředků, možnosti vojsk a schopností velitelů.“ (Štemenko S. M., Generální štáb za války, Kniha II, Praha 1974, str. 434.)

Uvedli jsme již, že ocenit reálné možnosti naší strany se může dít jen v souvislosti s posouzením reálných možností druhé strany. Základem toho je poznání skutečností vlastní strany, představované silami a prostředky. Přitom chápeme síly a prostředky v širším smyslu, totiž jako souhrn kvalitativních a kvantitativních ukazatelů. Spolu s technikou vystupuje i lidský faktor.

Přeměnu možnosti ve skutečnost můžeme přibližně vyjádřit asi v této posloupnosti:

1. Poznat situaci vlastních sil a prostředků.
2. Snažit se postihnout podstatné projevy objektivní skutečnosti druhé strany.
3. Oddělit naše reálné možnosti od abstraktních vzhledem k reálným a abstraktním možnostem protivníka, což předpokládá poznání příčin jevů a podmínek působení těchto příčin.
4. Předvídat rozsáhlé souvislosti dané možnostmi druhé strany na možnosti strany vlastní a naopak.
5. Poznat a potom vytvářet podmínky pro přeměnu vlastních reálných možností ve skutečnost a naopak zabraňovat vzniku a působení podmínek k uskutečnění reálných možností protivníka.
6. Podsouvat druhé straně zdání skutečnosti k jejímu oklamání.

Uznáváme-li mnohotvárnost, složitost a rozpornost jevů a procesů ve vojenském spolu s typickým rychlým průběhem událostí, vzájemným klamáním a nemožností zopakovat danou situaci na základě předchozího experimentu, pak musíme být připraveni uznat i obtížnost a složitost ve sféře přeměny možností ve skutečnost. To se týká nejen gnoseologické sféry, ale i sféry realizační. Na druhé straně nám však tyto specifické rysy vojenské teorie a praxe otevírají pole k rychlejšímu a mnohotvárnějšímu přetváření abstraktních možností v reálné a reálné ve skutečnost.

Taková je dialektika možnosti a skutečnosti.

Prvním předpokladem je co nejúplnější a nejpresnější poznání dané vojenské reality. V souvislosti s existujícími zvláštnostmi vede jediná cesta od postižení klíčových, podstatných a určujících souvislostí ze všech možných souvislostí, se současným předvídaním vývoje souvislostí nepodstatných v podstatné a naopak.